

СТЫЛЬ ФЕЛЬЕТОНАЎ, ПАМФЛЕТАЎ НА СТАРОНКАХ ГАЗЕТЫ-ПЛАКАТА “РАЗДАВІМ ФАШЫСЦКУЮ ГАДЗІНУ”

(№№ 31–104, 1942–1943 гг.)

Макарэвіч Алесь Мікалаевіч

прафесар кафедры літаратуры і міжкультурных камунікацый
установы адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”;
доктар філалагічных навук, дацэнт
(г. Магілёў, Беларусь)

На старонках беларускіх газет перыяду Вялікай Айчыннай вайны побач з інфармацыйнымі паведамленнямі, гумарыстычна-сатырычнымі вершамі, апавяданнямі, шаржамі друкаваліся і мастацка-публіцыстычныя творы.

У газеце-плакаце “Раздавім фашысцкую гадзіну” (№№ 31–104, 1942–1943 гг.) былі апублікаваны матэрыялы, якія паводле іх зместу, фармальнай і стылёвай арганізацыі могуць быць аднесены да **фельетонаў** (“Вясеннія Жучкі Гебельса” Шэпілава-Майскага № 37, 1942; “Свае падвялі” К. Губарэвіча, № 38, 1942, дадзены тэкст мае аўтарскае жанравае вызначэнне “*маленькі фельетон*”) і **памфлетаў** (“Акадэмічны фрыц” К. Чорнага, № 59, 1942; “Ежа для варон забяспечана” М. Ч-скага, № 62, 1942; “Сабакі вьцоць” Міхася Каліноўскага, № 104, 1943).

Паказальныя формаўтваральныя дамінанты названых вышэй фельетонаў – мастацкія абагульненні і выразная сюжэтнасць. Памфлеты ж адрозніваюцца ад вызначаных фельетонаў большым узроўнем канкрэтнасці, сатырычнай скіраванасці, аб’ектнай выразнасці, слаба выражанай сюжэтнасцю.

Сярод прааналізаваных матэрыялаў ёсць і такія, што ўяўляюць сабой жанравую мадыфікацыю **памфлет / гумарыстычнае апавяданне** (“Небяспечная хвароба” Шапілава-Майскага, № 51, 1942; “Гімлер у ролі доктара” (без подпісу), № 36, 1942; “Гімлераўскі іканастас” М. Ч-скага, № 56, 1942).

Фашысты і іх памагатыя¹ з фельетонаў і памфлетаў 1942 – пачатку 1943 года, за выключэннем збіральнага вобраза “*фрыца*”, псіхічна хворых салдат і інш., маюць рэальных прататыпаў: з аднаго боку – гэта кіраўнік фашысцкай Германіі і яго вярхоўнае акружэнне², з другога – беларусы, якія супрацоўнічалі з нямецкім акупацыйным ідэалагічным рэжымам³. “Героі”, ідэалагічнага фронту з нямецкага боку, а таксама іх агітацыйныя намеры, акцыі і адпаведныя вынікі былі прадметам сатырычнага адлюстравання і падкрэслена іранічнай, саркастычнай крытыкі ў фельетонах і памфлетах газеты-плаката “Раздавім фашысцкую гадзіну”.

Стылёвая арганізацыя фельетонаў і памфлетаў. Асноўнымі сродкамі стылёвай арганізацыі гэтых жанраў на старонках газеты-плаката “Раздавім фашысцкую гадзіну” ў перыяд 1942–1943 гг. з’яўляюцца наступныя:

1) іронія, сарказм, саркастычна-іранічны паралелізм (“Вясеннія жучкі Гебельса”, “Свае падвялі”, “Ежа для варон забяспечана”⁴ і інш.);

2) пафаснасць агітацыйнай прамовы фашысцкіх ідэолагаў (“Вясеннія жучкі Гебельса”, “Свае падвялі”);

3) змадэляваная і рэальная цытацыя загаловаў, лозунгаў з фашысцкіх газет (“Вясеннія жучкі Гебельса”, “Сабакі выгоць”⁵);

¹ Далей выкарыстоўваецца тэрмін “героі” фельетона (памфлета).

² Рэйхсканцлер Германіі Адольф Гітлер, рэйхсфюрэр СС Генрых Гімлер, рэйхсміністр народнай адукацыі і прапаганды Германіі Ёзэф Гебельс (“Вясеннія жучкі Гебельса”, “Свае падвялі”, “Небяспечная хвароба”, “Гімлер у ролі доктара”, “Гімлераўскі іканастанс”); кіраўнік акупацыйнай адміністрацыі Генеральнага акруга Беларусі Вільгельм Кубэ (“Акадэмічны фрыц”, “Гімлераўскі іканастанс”); віцэцік настаўнік Л. Брандт – намеснік Віцэскага бурмістра (“Ежа для варон забяспечана”); фашысцкі афіцэр Эрэх Бах – прымаў удзел у карных аперацыях супраць яўрэяў у Мінску і Магілёве, супраць партызан, Робер Лей – старшыня Германскага працоўнага фронту (“Сабакі выгоць”); Іган Шульц – кіраўнік інстытута псіхатэрапіі ў Берліне (“Небяспечная хвароба”); Пауль Клейст – нямецкі фельдмаршал (“Гімлер у ролі доктара”).

³ Ант. Адамовіч – прымаў удзел у арганізацыі выдання шэрагу беларускіх газет у перыяд акупацыі; І. Ермачэнка – узначальваў прэзідыум БНТ (Беларускага навуковага таварыства), заснаванага ў 1942 г.; В. Гадлеўскі – каталіцкі святар, працаваў пры генеральным камісарыяце нямецкіх акупацыйных улад у якасці школьнага інспектара, член рады БНТ; Ст. Станкевіч – акруговы (Барысаў) камісар-бурмістр (“Акадэмічны фрыц”); Ю. Віцьбіч – пісьменнік, удзельнічаў у працы Беларускага культурнага згуртавання, друкаваўся ў акупацыйных газетах (“Ежа для варон забяспечана”).

⁴ *І здавалася-б што-ж тут асаблівага, калі немец вешае, расстрэльвае, паліць і грабіць беларусаў. Свае-ж людзі! Дык не: радню частуюць кулямі, сустракаюць усюды нянавісцю. Недарэчны і няўдзячны гэтыя беларусы: іх жадаюць зрабіць арыўцамі, а яны гэтых самых арыўцоў лутуюць па чым папала* [1, с. 112].

⁵ *Змадэляваная цытацыя: Вясенняе наступленне! Перамога! Мы пераможам! [1, с. 26] – “Вясеннія жучкі Гебельса”; Вось прыйдзе лета – будучы знішчаны партызаны, мы ім пакажам [1, с. 182] – “Сабакі выгоць”; п р а м а я ц ы т а ц ы я: Партызанская брыгада Жалезняка, дзядзі Калі, дзядзі Васі поўнасю знішчана. Забіта звыш 9.000 партызан, лясныя масівы поўнасю ачышчаны ад бандытаў – выгрымка з лістоўкі обер-бандыта Баха [1, с. 182] – “Сабакі выгоць”.*

4) абвяржэнне фактаў з прыведзеных у фельетонах, памфлетах цытат (“Сабакі выюць”¹);

5) стылізацыя пад “вытрымкі” з салдацкіх лістоў (“Вясеннія жучкі Гебельса”²), пад шызафрынічны змест прамовы Гітлера ў вар’яцкім доме і турме (“Свае падвялі”³);

6) фразеалагізмы ў адпаведных граматычных і сэнсаўтваральных кантэкстах (*Прагудзець вушы* – у адносінах да прапаганды Гебельса, *пусціцца ў скокі на магілах сваіх салдат* (“Вясеннія жучкі Гебельса”); *у адзін голас* *закрычалі усе вар’яты* (“Свае падвялі”); *Партызаны далі карацелям такога чосу, што рэдкі з фрыцаў і ногі павалок*; *сабакам сабачая смерць*; *прыходзілася падмазваць пяткі і зусім не эластычна бегчы без агляды* (“Сабакі выюць”);

7) спалучэнне прастамоўнай лексікі з фразеалагізмамі (*Нямецкай падлай на горла сыты вароны* (“Ежа для варон забяспечана”) і інш.);

8) граматычныя формы апасродкаваных характарыстык: трыванне дзеяслова падкрэслівае альбо працягласць, незакончанасць дзеяння ў мастацкім часе фельетона і ў пракцыі на рэальны прататыпны час, альбо блізкасць катастрофы фашысцкага войска (з фронту *даносыцца іншыя гукі*; *нямецкія салдаты паміраюць на рускай зямлі*; *так піша дамоў салдат непераможнай нямецкай арміі* (“Вясеннія жучкі Гебельса”); *салдат на фронце малавата засталася* (“Свае падвялі”);

9) стылістычна зніжаная, жаргонная лексіка, якая характарызуе ворагаў (фюрар: *палез на трыбуну, прахрыпеў, ледзь вырваўся з вар’яцкага дому, знаёммы на мюнхенскай маліне; весела гаркнулі рэцыдывісты*; Гітлер: *у мюнхенскім шалмане лічыўся прадажным жулікам; адыдзі, пакуль пяро над лапатку не ўставілі* (“Свае падвялі”); *нажыраўся б парасяціны, разгадаваў-бы тоўсты зад і такую ж морду, і паглядзіў бы сваіх фрыцанят* (“Акадэмічны фрыц” і інш.);

10) сінтаксічная градацыя навучальнай перспектывы патэнцыйных салдат-псіхаў на фронце (за некалькі дзён *навучаць вас распорваць жанчынам жываты, калоць дзяцей, адсякаць ногі і рукі* (“Свае падвялі”);

11) аксімаран (*Гітлер і яго каты хочуць зайграць на хаўтурах вясёлую музыку і пусціцца ў скокі на магілах сваіх салдат* (“Вясеннія жучкі Гебельса”);

¹ Лясныя масівы былі сапраўды ачышчаны. Яны былі ачышчаны мсціўцамі ад фашысцкіх бандытаў [1, с. 183].

² Прышлі мне як мага хутчэй якой-небудзь мазі, мая бялізна кішыць вошамі, я раздзіраю сябе да крыві. Усё цела пакрылася язвамі і інш. [1, с. 26].

³ – Арыўцы! – прахрыпеў фюрэр. – Прыйшла чарга і да вас. Мае салдаты на фронце паразумелі. Акрамя таго, іх малавата засталася, а мне зараз патрэбны новыя салдаты, якія-б не думалі, як ім жыць дамоў вярнуцца. Думаю за ўсіх я! <... >

– І вось я ліквідую ўсе вар’яцкія дамы, а ўсіх вас залічваю ў дывізію для псіхічных атак... На фронт! Я пачынаю вялікае вясення наступленне! [1, с. 28].

12) разгорнутая сістэма тропай:

– эпітэты (два віды: а) простыя: выдзяляюць адну ці некалькі якасцей “героя” і падзей (*нуднае гудзенне* – пра прапаганду перад вясеннім наступленнем, *агідныя стварэнні* – жучкі-прапагандысты (“Вясеннія жучкі Гебельса”)); б) метафарычныя: пераносяць на пэўны вобраз уласціваці іншага аб’екта (*штатныя гнойныя жучкі ведамства Гебельса, зграя смярдзючых жучкоў Гебельса* (“Вясеннія жучкі Гебельса”));

– метафары як сродак ускосных параўнанняў: а) простыя (змест прапаганды Гебельса: *музыка вясны* (“Вясеннія жучкі Гебельса”)); б) разгорнутыя, якія ахопліваюць некалькі фраз альбо распаўсюджваюцца на ўвесь тэкст: (*страшная музыка завірух і грозных бур вайны* (“Вясеннія жучкі Гебельса”));

– перыфразы (*земляныя норы* – акопы (“Вясеннія жучкі Гебельса”); *мокрае дзела* – забойства; *обер-бандыты* – нямецкія афіцэры; *прадажны жулік* – здраднік; *парад псіхаў* – мітынг; апошні з названых тут перыфразай, выконвае, акрамя таго, функцыю алюзіі: рэцыпіенты прамоў Гітлера – псіхічна хворыя людзі (“Свае падвялі”); *парасячае ішчасце* – абяцанае Гітлерам будучае сытае жыццё яго салдат, *таўстаморды маладзец, найтанчэйшы знаўца вісельнай тэхнікі, акадэмічны фрыц у Мінску* – гаўляйтэр Кубэ (“Акадэмічны фрыц”); зграя барзапісцаў – прапагандысты з акупацыйнай газеты “Новый путь” (“Ежа для варон забяспечана”); *мацёрыя гітлераўскія псы, обер-бандыт Бах; обер-сабака Лей; псарня Гітлера* – фашысцкія прапагандысты – п а м ф л е т “Сабакі выюць” і інш.);

– спалучэнне перыфразай і метафар (*гітлераўскія псы* – прапагандысты, *захлёбваючыся, брахалі; брахалі і іх падбрэхіч* (“Сабакі выюць”) і інш.);

– параўнанні: п р а м ы я: *як лісты восенню, жоўкнуць і ападаюць апошнія надзеі гітлераўцаў на перамогу* (“Сабакі выюць”); у с к о с н ы я: *каб нямецкая вісельня працавала на Беларусі з акадэмічным размахам* (“Акадэмічны фрыц”) і інш.

Вылучанія вышэй тропы спрыяюць стварэнню рэцэпцыйнага меркавання, якое ўтрымлівае, акрамя насмешкі, гнеў і абурэнне¹ (фельетон “Вясеннія жучкі Гебельса”), сатырычнай карціны мабілізацыйных намаганняў Гітлера (фельетон “Свае падвялі”).

Такім чынам, на падставе прыведзеных вышэй назіранняў можна зрабіць наступныя высновы.

¹ У берлінскім падземным бомбасховішчы зноў заварушыліся штатныя гнойныя жучкі ведамства Гебельса. Адтуль даносіцца нуднае гудзенне аб надыходзячай вясне, аб вясеннім наступленні. Прагудзеўшы ўсім вушы, Гебельс паслаў зграю сваіх смярдзючых жучкоў у наступленне на... германскія газеты. Гэтыя агідныя стварэнні выпайзлі з падзямелля. І па меры сваіх жучыных здольнасцей абвясцілі ў газетам: *Вясенняе наступленне! Перамога! Мы пераможам!* ([1, с. 26] “Вясеннія жучкі Гебельса”).

1. Фельетоны, памфлеты, што друкаваліся на старонках газеты-плаката “Раздавім фашысцкую гадзіну” (№№ 31–104, 1942–1943 гг.), выконвалі натхняльную, выкрывальную, ідэалагічна-ўмацавальную функцыі. Форма- і сэнсаўтваральныя прыёмы, што выкарыстоўваліся ў ахарактарызаваных мастацка-публіцыстычных жанрах, сведчаць пра грамадзянскую іх эфектыўнасць, сугучнасць з рэцэпцыйнай свядомасцю: патрыятычным, змагарным яе настроем.

2. Цэнтральная праблема разгледжаных матэрыялаў – ідэалагічная: выкрываць, абваражэнне ў розных падзейных кантэкстах (1942 г.: вясенняе наступленне, карныя аперацыі супраць партызан, нямецкая кампанія па хлебанарыхтоўках у Беларусі) прапагандысцкіх намераў нямецка-фашысцкіх лідараў у адносінах да “абсалютных поспехаў” нямецкага войска на фронце і ў тыле.

3. Сучасная рэцэпцыя фельетонаў і памфлетаў перыяду Вялікай Айчыннай вайны вымагае пэўных гістарычных даведак (напрыклад, адносна беларускага калабарацыяналізму гэтага часу. Яны дазваляць “рэканструяваць” тую частку дзейнасці носьбітаў ідэалагічнага і франтавога ваеннага змагання, вобразы якіх адлюстраваны ў адпаведных тэкстах. Такі падыход спрыяе больш адэкватнай характарыстыцы спецыфікі сатырычнага сэнсаўтварэння ў фельетонах і памфлетах. Асаблівае значэнне гэта мае, калі мець на ўвазе выкарыстанне прааналізаваных і іншых фельетонаў і памфлетаў у дыдактычных мэтах: у працэсе выкладання такіх вучэбных дысцыплін для будучых журналістаў, як “Гісторыя беларускай журналістыкі”, “Публіцыстычнае майстэрства”, “Асновы журналістыкі” і інш.

Літаратура

1. І паўстаў народ... / склад. А. Ф. Стэфановіч, В. Рабкоў. – Мінск : БелЭн, 2005. – 640 с.